

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Vid korsningen av landsvägarna mellan Sandviken-Österfärnebo och Gysinge-Horndal ligger Österfärnebo kyrka i ett öppet odlingslandskap med Fängsjön i södra fonden. Den tidigare sträckningen av landsvägen delade kyrkomiljön i två delar, den östra med kyrkan och den västra med gamla kyrkogården. Sedan 1925 är miljön samlad och landsvägen ersatt med en bred grusad gång. Den föregående medeltida kyrkan hade sin plats längs vägen på gamla kyrkogården, men av den finns idag inget bevarat. Byggnaderna inom området har ett tydligt gemensamt stilmässigt motiv och består av, utöver kyrkan, ett gravkapell, ett transformatorhus samt ett sockenmagasin i söder. Mellan kyrkan och magasinet finns också en minneslund.

2.2 Kyrkan

Redan mot slutet av 1700-talet ledde befolkningsökningen till diskussioner om nybyggnad av kyrka i Österfärnebo. Den lilla befintliga kyrkan var i gott skick och tankar fanns att bygga till, men med tiden enades församlingen om att en ny kyrka skulle uppföras. Detta skedde mellan åren 1819-22 och resulterade i en tidstypisk nyklassicistisk byggnad ritad av hovintendent Gustav af Sillén. Den äldre kyrkan fick stå kvar ytterligare några år innan den revs och återanvändes i sockenmagasinet.

Kyrkan har till idag genomgått omfattande renoveringar vid tre tillfällen. Den första 1894 under ledning av H T Holmgren då taket byttes ut mot dagens brutna sadeltak. Invändigt ersattes kyrkorummets tunnvalv med ett tredingstak och färgsättningen ändrades. Den andra större renoveringen genomfördes 1953-54 varvid tredingstaket ersattes med ett tunnvalv och bänkinredningen byttes ut. Den senast genomförda större renoveringen innebar bland annat att interiören målades och konserverades samt att nya rum för körövning och andakt byggdes under läktaren. Detta skedde 1996-97.

Österfärnebo kyrka är karaktäristisk för sin tid, symmetrisk med torn i väster och sakristia i öster. Ingångar finns genom tornet samt mitt på båda sidorna av långhuset. Sakristian har en ingång från norr och två mot koret, en på var sida av altaret. Kyrkan är uppförd i natursten med omfattningar i tegel. Sockeln är putsad och gråfärgad medan fasaderna är vita med listverk och omfattningar i gult. Tornet avslutas uppåt av en lanternin med fönster och urtavlor i samtliga väderstreck. I nivå med långhusets taknock sitter tornets ljudluckor med arkadformade omfattningar. Lanterninen kröns på toppen av ett förgyllt kors och klot. Långhuset täcks av ett brutet sadeltak med valmad gavelspets och sakristian av ett valmat sadeltak, båda kopparklädda sedan 1966. Tornets tak och lanternin är likaså kopparklädda. Fönstren på kyrkan är i huvudsak höga, rundbågiga och målade grå. Sakristians fönster har luckor av plåt och portarna till samtliga ingångar är plåtklädda.

Kyrkans interiör karaktäriseras av dess stora rymd och symmetri. Det ljusblå tunnvalvda taket spänner över hela kyrkorummets bredd och vilar på en vit taklist. Murarna är putsade och avfärgade i en ljus beige ton. En bröstning med väggfasta bänkar ramar in rummet som är uppbyggt med gångar längs murarna och en i mitten. Mellan dörrarna till sakristian står den högresta altaruppsatsen. Koret är förhöjt två steg och belagt med golvtegel liksom gångarna i långhuset. Kortrappan och en fris runt altarringen samt längs murarna har belagts med kalksten. Golven i bänkkvarteren är av trä. Bänkarna bildar två kvarter genom hela långhusets längd och finns även på läktaren samt i norra delen av koret. I väster täcker orgelläktaren hela kyrkans bredd, underbyggd 1996-97 för att inrymma rum för andakt och körövning. Rummen

sammanbinds i mittgången av ett glasparti med dörrar av bruneloxerad aluminium. På den pelarburna läktaren står orgelfasaderna från 1844 fortfarande kvar, dock med utbytt orgelverk. På norra muren nära koret hänger predikstolen och på södra delen av korväggen är delar av den äldre altaruppsatsen från 1731 upphängda. På korets södra sida står även kororgeln och en kopia av den ursprungliga dopfunten av kalksten, daterad till tidig medeltid. Färgsättningen på kyrkorummets fasta inredning går i grågrönt, grönt och brunt i olika kombinationer. Detta gäller väggarnas bröstning, bänkar, dörrar samt altarring och läktare.

Motivet för altaruppsatsen är Kristi förklaring i ett arkadformat ramverk. Ovan målningen syns tre runda förgyllda medaljonger med kerubhuvuden under en fris av bladrankor. Ramverkets tak kröns av ett kors i guld. Färgsättningen går i grönt mot vit botten med förgyllningar och marmoreringar i inramade fält. Den framförvarande vida altarringen omsluter utöver altaruppsatsen även de två ingångarna till sakristian. Altarringen har samma motiv som väggarnas bröstning med slutna grågröna ramar och gröna speglar. Detta motiv tas även upp i bänkarnas skrank mot altaret samt gavlarna mellan de öppna bänkraderna. Delarna av den äldre altaruppsatsen på korets södra sida är förgyllda och består bland annat av apostlarna Petrus, Paulus och centralmotivet med ”den sista nattvarden”.

Orgelfasadens synliga pipor omfattas av ett ramverk uppåt avslutat med ett rundat krön. Två utskjutande halvrundlar kröns med instrumentgrupper och separeras av spelbordet och ett dekorativt fält. Dekorationerna är förgyllda mot en grågrön botten. Kororgeln är av sent datum och utförd i omålat trä.

Predikstolen är ursprungligen från den äldre kyrkan, dess korg är åttasidig med arkader, figurer, keruber och kolonnetter på var sida. Årtalet ”1673” står skrivet på skrifthållaren. Ljudtaket har samma form som korgen och kröns av änglar med Kristi pinoredskap. Ornamenten och listverket framhävs av att vara förgyllda mot det övriga träets bruna färg.

Sakristian har en ingång från norr, via ett förrum, och två mot koret. Väggarna är putsade och avfärgade vita med två fönster, båda luckförsedda. Taket är likaså vitt och golvet är ett konventionellt parkettgolv. De symmetriskt placerade dörrarna mot koret är båda plåtbeklädda. Snickerier, luckor och dörrar är målade i grågrönt. Mot ena väggen står ett litet altare.

I tornet är både vapenhuset och tornrummet enkelt inredda med vitputsade väggar och snickerier i grågrönt. Taken är ett vitmålat trätak i vapenhuset och synliga bjälkar i tornrummet. Golven är av tegel respektive trä. Den södra av de tidigare två öppna torntrapporna har ersatts med två rum för wc och rwc. Värt att notera är att axeln till storklockan i tornet är vinklad, vilket torde vara ett av mycket få exempel i landet.

2.3 Kyrkogården

Kyrkan är placerad mitt på den östra halvan av kyrkogården. Denna del låg avskilt från gamla kyrkogården fram till 1925, då de slogs ihop när landsvägen flyttades. Kyrkogården inramas av en bogårdsmur i sten åt tre håll samt en låg häck åt väster. Ingångar finns i söder och norr, markerade av vitputsade och koppartäckta grindstolpar med gula listverk. I muren åt öster står ett vitputsat kvadratisk transformatorhus klätt med takspån.

Den tidigare landsvägen är numera gången från norra entrén förbi kyrkans västra port mot södra muren. Från porten går även en gång västerut, vilken delar gamla kyrkogården i två rektangulära kvarter. Söder om kyrkan leder en stig av skifferplattor fram till minneslunden, markerad med ett stenblock och omgiven av enar. Den norra sidan, mot vägen, har förblivit en öppen yta då denna del ännu inte tagits i bruk. Vegetationen inom kvarteren består i huvudsak av gräs men bitvis även av låga buskar indelade i rader. Hela kyrkogården inramas av höga

lövträd och från tornet löper en allé längs gången västerut. Något friare placering av träd och buskar har tillämpats på östra delen av kyrkogården, framför allt kring minneslunden. Gravarna skiftar i storlek och material och ger kyrkogården en speciell karaktär. Bland annat närheten till Gysinge bruk har medfört ett fåtal påkostade gravar som utmärker sig med staket och stora gravstenar. Vid sidan av dessa finns ett flertal enkla gravar med kors av trä eller gjutjärn alternativt små liggande stenar. Huvuddelen är dock konventionella vårdar av sten.

2.4 Gravkoret

Gravkoret väster om kyrkan uppfördes av Gustaf Wittfoth på Gysinge bruk 1781. Det är en liten kvadratisk byggnad med avskurna hörn, putsad och avfärgad som kyrkan i vitt med gula listverk och omfattningar, samt grå sockel. Byggnaden saknar fönster. Taket är ett åttasidigt tälttak klätt med spån och krönt av ett förgyllt kors och klot. Dörrbladen till den stickbågiga porten mot norr är klädda med plåt och framför dessa ligger två hällar. Den ena bär spår av borttagna tecken, troligen av järn, ”AHN 1850” samt ett kors. Den andra har texten ”CWH 1867” inhuggen.

2.5 Sockenmagasinet

Sockenmagasinet utanför kyrkogårdens sydöstra hörn byggdes delvis med sten från den medeltida kyrkan då denna revs 1830. Det är uppfört i två våningar med vind under sadeltak, valmat vid gavelspetsarna, och belagt med enkupigt lertegel. Dubbla träportar finns på kortsidorna och åt väster leder en trappa av slaggsten upp till en dörr med en järnhäll framför, märkt ”A:1734”. På denna sida finns även fem fönster med invändiga järngaller, och i vindsvåningen finns ett fönster åt varje håll. Både östra och västra fasaden har en mängd kvadratiska lufthål i båda våningarna. Färgsättningen följer resten av byggnaderna; sockeln är gråputsad och fasaderna vita med listverk och omfattningar i gult. Fönstren är till skillnad från kyrkan brunröda. Årtalet ”1830” står skrivet ovanför dörren på västra fasaden.

2.6 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Platsen för Österfärnebo kyrka är hävdad sedan tidig medeltid, dock utan synliga spår från äldre tider. Den kyrkomiljö som kan upplevas idag är istället en väl sammanhållen enhet med byggnader från den nyklassicistiska stilperioden. Samtliga byggnader är utformade efter ett gemensamt motiv genom material och lika färgsättning. Kyrkan är typisk för sin tid och karaktäriseras av en storslagen rymd, mycket ljus och lätthet genom sina stora fönster och ljusa färger. I kyrkorummet syns nyklassicismens strävan efter symmetri och enhetlighet genom placeringen av dörrar, fönster och korets disposition. Mönstret bryts endast av den äldre predikstolen, överflyttad från den medeltida kyrkan. Det stora koret med sin högresta altartavla korresponderar mot orgelns pampiga fasad och ramar in rummet.

Österfärnebo kyrka och kyrkogård är sammantaget ett karaktäristiskt exempel på den nyklassicistiska epokens kyrkomiljöer med byggnader från perioden 1780-1830.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Kyrkomiljöns sammanhållna karaktär med kyrkan, sockenmagasinet, gravkoret, transformatorhuset och grindstolparna följer ett genomtänkt motiv med stora arkitektoniska värden och identitetsvärden.
- Kyrkorummet är med sin stora rymd och mycket ljus typiskt för nyklassicismen och har betydande arkitektoniska värden.

- Predikstolen avviker i utformning från den övriga inredningen och representerar tydligt en annan tid, med koppling till den föregående kyrkan. Till detta kommer också höga konstnärliga och arkitektoniska värden.
- Bogårdsmurar av sten är en gammalmodig inramning av kyrkogårdar, ofta ersatt i senare tid med staket. Troligen utbyggdes en äldre bogårdsmur i samband med den nya kyrkans uppförande och utgör därför ett viktigt historiskt dokument.
- Kyrkogårdens öppna ytor inramade av de höga lövträden medför en speciell karaktär och miljöskapande värden.
- Blandningen av gravar ger en varierad karaktär där de enkla vårdarna av trä och små liggande stenar utgör en betydande del med tydliga samhällshistoriska värden.

2.7 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Andrén, Erik, *Sveriges kyrkor, Gästrikland, häfte 2, landskyrkorna*, Stockholm 1936

Länsmuseet Gävleborg, ärendearkivet

Länsstyrelsen Gävleborg, ärendearkivet

Riksantikvarieämbetet, Antikvarisk-topografiska arkivet

Swartling, Ingrid, *Österfärnebo kyrka, Gästriklands kyrkor, 2:a rev. uppl.*, Strängnäs 1980

Datum för inventering: 2006-05-08

Inventerare: Martin Åhrén

Ansvar för kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Martin Åhrén och Anna Lindgren

Rapportsammanställning: Martin Åhrén